

ЛЮДМИЛА ИВАНОВНА АНЦИФЕРОВА – РУСКИЯТ ИСТОРИК НА ПСИХОЛОГИЯТА В АНГЛОЕЗИЧНИТЕ СТРАНИ

Резюме: Докладът е посветен на научното творчество на известната руска историчка на психологията – професор, доктор на психологическите науки Л. И. Анциферова (1924–2013). Началото на нейните изследвания по история на чуждестранната психология се поставя през 1955 г., когато в списанието „Въпроси на психологията“ е публикувана статията ѝ „Анри Валон – прогресивен френски психолог“. В продължение на следващите две десетилетия, тя публикува цяла поредица от разработки по история на чуждестранната психология, посветени на всички известни школи и направления от Европа, САЩ и Латинска Америка, от края на XIX в. и първата половина на XX в. Систематизира ги в три основни монографии: „За закономерностите на елементарната познавателна дейност“ (Москва, 1961), „Материалистически идеи в чуждестранната психология“ (Москва, 1974) и „Развитие и съвременно състояние на чуждестранната психология“ (Москва, 1974, в съавторство с Михаил Ярошевски). Последната книга е преведена и издадена на сръбски и български език в края на 70-те години на XX век.

В настоящия доклад се разглежда приноса на Анциферова в изследването на историята на английската, американската и англоезичната психологии. Тези свои изследвания тя започва в началото на 60-те години на XX в. и продължава повече от тридесет години – до средата на 90-те години. По мащабността и задълбочеността на цялостното ѝ историко-психологическо творчество, Анциферова се нарежда сред водещите световни историци на психологията от втората половина на XX в.

Ключови думи: история на чуждестранната психология, психологията в Англия, англоезична психология, американска психология, руски изследвания по история на психологията, Л. И. Анциферова

Целият житейски и професионален път на Людмила Ивановна Анциферова (1924–2013) бе посветен на психологията и на нейното развитие в Русия през втората половина на XX век. Със смъртта ѝ, по думите на София Нартова – Бочавер „завърши една епоха в руската психология“ (Нартова-Бочавер, С. К., 2013).

В руската психология на ХХ век, „епохата Анциферова“ имаше две съществени характеристики: фундаменталното изучаване на историята на чуждестранната психология и изследването на динамическата психология на личността. Тези две направления, Анциферова развиваше паралелно, но определящи за цялостната ѝ психологическа теория, остават изследванията ѝ по история на психологията, чието начало тя поставя още с дипломната си работа, защитена през 1948 г.

Съвременните оценки за нейния принос в психологията са насочени, преди всичко, към разработките ѝ по психология на личността. Отчита се нейната роля, като дългогодишен ръководител на лабораторията по психология на личността на Института по психология на Руската академия на науките (Воловикова М. И., 2014, с. 18–24). Отчита се ролята ѝ в разработката на динамичния подход в психологията на личността (Журавлев А. Л., Харламенкова Н. Е., 2014, с. 99–101). Голямо внимание се обръща на нейното изследване на принципа на развитие на личността в онтогенезиса (Сергиенко Е. А., 25–34). Изучават се идеите ѝ в сферата на геронтопсихологията (Джидарян И. А., 2014, с. 46–51).

Новото поколение психолози, които тя подготвя в продължение на десетилетия, в Института по психология на РАН, са всъщност, водещите психолози в сферата на психологията на личността, в съвременната руска наука (Нартова-Бочавер С. К., 2013; Харламенкова Н. Е., 2014, с. 5–17). Затова, не е случайно, че нейните ученици и последователи подробно познават нейната личностна теория и изтъкват предимствата ѝ.

На проведената юбилейна научна конференция, посветена на творчеството на Анциферова, през есента на 2014 г., голямата част от изказванията и докладите я представяха именно в светлината на психологията на личността.

Всичко това ни кара да обърнем специално внимание на приноса на Анциферова в разработката на историята на психологията в Европа, САЩ и Латинска Америка – изследвания, които в творчеството на авторката имат енциклопедичен характер. Цялата ѝ научна биография, всъщност, е формиране и изява на високо подготвения специалист – историк на психологията, който владее чужди езици и работи с оригиналните произведения на изследваните автори. В плана на биографията на учения, интерес представляват основните периоди от формирането на Анциферова, като водещ руски историк на психологията.

1. Щрихи към научната биография на Людмила Анциферова

Людмила Анциферова завършва специалността „Философия“ в Московския университет „М. Ломоносов“. Още като студентка, обаче, през 1943 г., прочита книгата на френския психолог Теодюл Рибо „За въображението“

и така открива своето призвание – психологията (К юбилею..., 1994, с. 155). Защишава дипломната си работа, посветена на историята на руската психология, под ръководството на Пьотр Галперин. Постъпва в докторантура (аспирантура) по психология, под ръководството на Сергей Рубинщайн. Започва подготовката на дисертация „Особеностите на първобитното мислене“, посветена на теорията на Николай Мар. Когато вече е подготвила основния текст на дисертацията си, в Русия започва т. н. „борба срещу космополитизма в руската наука“, като част от глобалната Студена война и последното гонение на евреите учени в руската наука. Както е известно, в психологията, основната жертва на това мащабно мероприятие на сталинската идеология е Сергей Рубинщайн. През 1950 г., самият Н. Мар е обявен за „псевдоучен“. В психологията, идеологически е наложено, като догма, Павловското учение за Висшата нервна дейност. Анциферова, както и останалите докторанти на Рубинщайн, е принудена да напише нова дисертация на тема „Учението на И. П. Павлов за висшата нервна дейност и проблемът за мисленето“, която тя успешно защитава през 1952 г.

Трябва да се отбележи, че под ръководството на репресирания Рубинщайн, Анциферова успява да разработи творчески и тази тема, която на пръв поглед носи формално заглавие, в контекста на позволеното от наложената научна догма. Това, всъщност, е едно изследване по сравнителна психология, свързано с изучаването на умствената дейност на висшите гръбначни животни. През 1994 г., самата Анциферова оценява по следния начин своята дисертация: „Без да преувеличавам, мога да кажа, че изучавайки, стъпка по стъпка, аналитико-синтетичната дейност на животните в нагледните ситуации, аз, за първи път, наистина разбрах какво е мисленето и какви са механизмите на неговото функциониране“ (К Юбилею..., 1994, с. 155).

След успешната защита на дисертацията си, благодарение на съдействието на Борис Теплов, Анциферова започва, през 1953 г., професионалната си дейност на експериментален психолог в Психологическия институт на Руската академия на образованието. Тя е сътрудник на лабораторията по психология на мисленето и речта, където работи под ръководството на известния руски психолог – ветеран от Великата отечествена война – Фьодор Шемякин.

Междувременно, репресиите в руската наука са отменени, във връзка със смъртта на Сталин и осъждането на втория култ към неговата личност. През 1956 г. е възстановен секторът по психология в Института по Философия на Руската академия на науките, а така също е реабилитиран и неговият ръководител – Сергей Рубинщайн. Той привлича, като научни сътрудници в Сектора своите бивши докторанти, сред които е и Анциферова, както и дипломантите си от специалността „Психология“ на Московския университет – Ксения Абульханова – Славская и Андрей Брушлински. Започва нов, значително по-свободен от идеология, етап в развитието на руската психо-

логия, през който Московската школа на Сергей Рубинщайн се превръща във водещо научно звено. Пред новия научен колектив се поставя задачата за експериментално изучаване на мисленето.

Това широкомащабно изследване на мисленето като процес е изпълнено за две години. Конкретният принос на Анциферова в него е свързан с експерименталното изучаване на ролята на анализа, като мислителна операция в хода на реализацията на цялостния мислителен процес (Анциферова, Л. И., 1960, с. 102–121). След края на изследването, през 1958 г., сътрудниците на Рубинщайн получават възможност да определят своята по-нататъшна творческа дейност, в зависимост от индивидуалните си научни интереси. Една част от тях, като Алексей Матюшкин, Ксения Абулханова – Славская и Андрей Брушлински продължават своите разработки в сферата на психологията на мисленето. Анциферова се насочва към историята на психологията на мисленето. При това – към историята на чуждестранната психология, което става възможно в Русия, едва в условията на „Хрущовското затопляне“.

Първото много сериозно доказателство за този интерес на Анциферова е и нейната монография „За закономерностите на елементарната познавателна дейност“, издадена през 1961 година (Анциферова Л. И., 1961). В нея, тя посочва, че „сравнителният подход към изучаването на човешката психика помага да се разбере как се формират много сложните явления на човешкото мислене. Онова, което, на пръв поглед, изглежда съвсем просто, елементарно, неразложимо, при подобен подход се оказва продукт на изключително сложния процес на взаимодействието на индивида със заобикалящите условия. При изследването на психичната дейност на животните се удава да се разкрият детайлите на умствения процес, който при човека, се осъществява в изключително концентриран вид, почти мигновено“ (Анциферова Л. И., 1961, с. 3).

От тези позиции, Анциферова осъществява задълбочен историко-психологически анализ на съществуващите трудове по зоопсихология през XX век. Предмет на изучаване и съпоставка са не само най-известните зоопсихолози от водещите в световен мащаб направления, като гешалтпсихологията, бихевиоризма, руската зоопсихологична школа на Надежда Ладигина – Котс, но и разработките на не толкова популярни англоезични, френскоезични и немскоезични автори. Всички представени изводи, представени в публикациите на западните автори, Анциферова съпоставя с рефлекторните теории на И. М. Сеченов и И. П. Павлов.

В заключението на монографията, тя формулира извода, че „методът на рефлекторния анализ на психиката се е утвърдил, като единствено верният при решаването на въпроса за закономерностите на отражението на обектите и техните свойства от живите същества в заобикалящия свят“ (Анциферова Л. И., 1961, с. 146). Без подобен извод, разбира се, книгата едва

ли е могла да излезе. Заедно с това, Анциферова прави много верни и интересни изводи, свързани с характеристиката на индивидуалния познавателен акт, като единство на възприятието и произволното движение. Като изтъква ролята на обратната аферентация, тя посочва: „По експериментален път е доказано, че моторните елементи непременно участват при формирането на образите на предметите и явленията... Положението за участието на ефекторните компоненти във формирането на психичните явления все-повече се разпространява и в чуждестранната психология“ (Анциферова Л. И., 1961, с. 146–147).

Тази първа своя монография Анциферова подготвя и написва на основата на дисертацията си от 1952 г. Необходимо е да се отбележи, че тя е реализирана от една страна, под влияние на научния ѝ ръководител – Сергей Рубинщайн. В момент, в който е преследван за цитиране на „буржоазни“ автори, той не спестява на докторантката си изискването да познава чуждестранните изследвания по зоопсихология и сравнителна психология. От друга страна, важна роля за избора и реализацията на темата, изиграва сътрудничеството на Анциферова с голямата руска специалистка по зоопсихология Надежда Ладигина – Котс, с която се запознава още като студентка. Пак в този период от живота си, тя прочита и трудовете на Чарлз Дарвин (Ларионова – Анциферова, Г. И., 2014, с. 53). Интересът ѝ към естественонаучния подход ѝ помага в по-нататъшните по-нататъшните научни занимания по написването на дисертационното изследване.

След 1961 г., тя се интересува и от други проблеми на чуждестранната психология. В центъра на изследванията ѝ си остава историята на изучаването на мисленето. Вече без Сергей Рубинщайн, който умира през 1960 г., но следвайки неговите проекти, Анциферова публикува няколко студии в научния сборник „Основни направления в психологията на мисленето в капиталистическите страни“, която излиза през 1966 г., под редакцията на Екатерина Шорохова (Основные направления, 1966). Издаването на сборника, обаче също е по идея на Рубинщайн, който не доживява неговата реализация.

Заедно с това, Анциферова се интересува от изучаването на личността в историко-психологически план. Особен е интересът ѝ към проблема в западните страни, разгледан в плана на динамическото развитие (Анциферова Л. И., 1974).

Тези свои изследвания по история на психологията, тя систематизира в монографиите „Материалистически идеи в чуждестранната психология“ (Москва, 1974) и „Развитие и съвременно състояние на чуждестранната психология“ (Москва, 1974, в съавторство с Михаил Ярошевски). Последната книга е преведена и издадена на сръбски и български езици в края на 70-те години на XX век. На основата на тези си трудове, през 1974 г., защитава и докторска дисертация на тема „Материалистическият мисъл в психологията на капиталистическите страни през XX век“.

Следващите десетилетия от живота на Анциферова са посветени на историята на психологията на личността, на разработката на личностния подход в психологията, на проблемите на геронтопсихологията. Под нейното научно ръководство, в Русия се издават много научни сборници, посветени на психологията на личността, като „История и психология“ (Москва, 1971), „Принципът на развитието в психологията“ (Москва, 1978), „Психология на формирането и развитието на личността“ (Москва, 1981), „Категориите на материалистическата диалектика в психологията“ (Москва, 1988), „Тенденции в развитието на психологическата наука“ (Москва, 1989) и др. (Журавлев, А. Л., Харламенкова Н. Е., 2014, с. 100).

В центъра на нейния изследователски интерес е разбирането за личността от позициите на динамическия подход, който самата тя формулира, като „ориентиран към изучаването на постоянното 'движение' – на изменението и развитието на самата личност – на нейното 'жвижение' в пространството на собствената ѝ възраст, в пространството на изменящите се социални норми и предписания, в обществено-историческия процес, в семантично смисловото поле, в хода на участието ѝ в обществената история“ (Анциферова Л. И., 1990, с. 7).

В края на 90-те години на XX век, в руската психология, започна задълбочено и всестранно обсъждане на психологическия смисъл на понятието „субект“. Инициаторите на психологията на субекта, бяха главно представителите на школата на Сергей Рубинщайн. В нейната разработка се виждаше възможност за хуманизиране на руската психология, за цялостно изследване на човешката психика (Брушлински А. В., 2013). Като една от учениците на Рубинщайн, заедно с Андрей Брушлински и Ксения Абулханова – Славская, Анциферова също взема отношение към необходимостта от въвеждане на понятието „субект“. Като изследовател със самостоятелна научна позиция, тя отбелязва: Феномените „субект“ и „субективност“ се нуждаят не само от социално-психологическо, но и от индивидуално-психологическо уточняване. Проблемът за строежа и функционирането на субекта на дейността е разработен много слабо в психологията, а също крайно незначително е изследван въпросът за „механизмите“, за способностите на личността да бъде субект на собствения си живот. Много често, като предпоставки за субектността на човека, психолозите изтъкват активността, проявявана от самия индивид, подчертавайки, при това, неговата нереактивност. Това, обаче, е обща предпоставка, която е характерна за широк кръг от живи същества“ (Анциферова Л. И., 1999, с. 19). По такъв начин, Анциферова подчертава, че с въвеждането на понятието субект, се отваря пътят „към изучаването на възникването на механизмите на самоефективността, към анализа на развитието на способностите, към изясняването на условията, които улесняват и затрудняват осъзнаването на човека на факта, че е 'автор' на своя живот“ (Анциферова Л. И., 1999, с. 19). Именно затова, тя определя разработката на

проблема за субекта, като перспективно направление за психологическата наука.

В плана на историко-психологическото изследване, тя извървява същия път. Започва с изучаването на обективистичните теории за поведението и завършва с изследването на онези идеи в световната психология, които са ориентирани към възможностите на човека за саморегулация, самоизява, саморазвитие и самовъзпитание.

В настоящата статия, сме си поставили за цел да разгледаме, преди всичко приноса на Анциферова в изследването на всички тези водещи направления в световната психология, през призмата на нейните трудове, посветени на историята на английската и американската психология.

2. Методологията и теорията на бихевиоризма и необихевиоризма в историко-психологическите изследвания на Людмила Анциферова

Интересът на Анциферова към психологията на поведението, възниква във връзка още с нейните изследвания по зоопсихология. В монографията си от 1961 г., тя осъществява задълбочен историко-психологически анализ на съществуващите трудове по зоопсихология през XX век. Предмет на изучаване и съпоставка са и достиженията на англоезичната психология. Много място е отделено на значението на експерименталните изследвания на известните американски психолози – Хари Харлоу (Harry Harlow), Едуард Тордайк (Edward Thorndike) и Робърт Йеркс (Robert Yerkes), посветени на способностите за генерализация при животните, както и на теоретичния труд по сравнителна психология „Mind and Evolution“ на английския учен Леонард Хобхаус (Leonard Hobhouse) (Анциферова Л. И., 1961).

В по-късните си изследвания, които носят подчертано историко-психологичен характер, тя преминава към цялостни историко-методологични обобщения относно същността на бихевиоризма, като определя класическия му период на развитие – резултат от позитивистката методология, а необихевиоризма, съответно – плод на влиянието на неопозитивизма. Класическият вариант на бихевиоризма, представен от Джон Уотсън (John Watson), Анциферова определя, като основаващ се на „редукционистка методология“ (Анциферова Л. И., 1974, с. 41), поради факта, че съотношението между психиката и поведението, бихевиористите разглеждат изцяло в полза на поведението. Заедно с това, тя не премълчава факта, че те разглеждат поведението, като характеризиращо се със своите качествени особености. Като пример, посочва работите на един от ранните бихевиористи Б. Боуд (Boyd H. Bode), който счита поведението за предмет на много науки. Що се отнася до психологията, Боуд вижда неговите свойства, като проявяващи се

в „обратното въздействие на реакцията по отношение на предизвикалия е дразнител, осигуряващ и по-нататъшния прогрес на поведението“. Като изследване на специфичните свойства на поведението, Анциферова разглежда и „закона за ефекта“ на Едуард Торндайк (Edward Thorndaike) (Анциферова Л. И., 1974, с. 51 – 52).

Обобщавайки различните бихевиористки теории, тя посочва, че всъщност, те се свеждат до абсолютизиране на изключителната роля на средата при формирането на поведението. По тази причина, видните представители на бихевиоризма отричат дори познавателното значение на мисленето и го отъждествяват с поведението. Разглеждайки поведението, като „вътрешно“ и „външно“, Уотсън отъждествява мисленето с вътрешното поведение и в крайна сметка го свежда до формирането на навици. Торндайк също силно опростява разбирането за процеса на мислене, като счита, че мисленето протича по механизма „проба – грешка“ (Основные направления..., 1966, с. 52–63).

Обвързването на бихевиоризма с методологията на неопозитивизма, дава по-големи теоретични и изследователски възможности на това направление за развитие. Анциферова посочва, че отчитането на междинната променлива в отношението стимул – реакция, придава на необихевиоризма покреативен характер. Тя прави подробен историко-психологически анализ на водещите необихевиористки концепции, като теорията за символните процеси на Валтер Хантер (Walter Samuel Hunter), теорията за физиологичните процеси, в ролята им на междинна променлива – на Карл Лешли (Karl S. Lashley), теорията за мотивацията на Даниел Берлайн (Daniel E. Berlyne) и редица други.

По отношение на необихевиористкото изследване на мисленето, Анциферова обръща най-подробно внимание на теорията на Кларк Хал (Clark L. Hall). Той разглежда мисленето, като една от формите за приспособяване на организма към новите условия на средата. По такъв начин, възникват и теориите за разбирането на мисленето, като справяне с проблемна ситуация, процес на решаване на задачи, инструментално поведение, оперантно поведение и т. н. Важно значение, според руската изследователка, има поставянето на проблема за речевото мислене на човека, като изследователски проблем в школата на необихевиоризма, както и началото на изучаването на формирането на понятията, за което определя заслуга има Кларк Хал.

В продължение на много години, Анциферова се запознава подробно с водещите публикации на бихевиористите, като се започне от началото на XX века и се стигне до 70-те години на века. Прави почти пълен библиографски преглед на публикациите на отделните учени, като не се задоволява единствено с представителните им трудове, а анализира многобройните им статии, в различни научни психологически списания. Благодарение на това, тя по убедителен начин представя на читателя американската психологията

на поведението в своето развитие, както със силните си научни страни, така и с теоретичните си и експериментални недостатъци.

3. Историко-психологическото изследване на теориите за съотношението между психиката и мозъка

Един проблем, който силно вълнува Анциферова почти още от времето на нейното юношество, това е проблемът за съотношението между функционирането на психиката и мозъка. По спомените на нейната сестра, тя започва да посещава „Института за мозъка“ още докато е ученичка в десети клас, както и лабораторията за изучаване на условните рефлексии, съгласно учението на Иван П. Павлов (Ларионова (Анцыферова) Г. И., 2014, с. 53). През 1994 г., самата Людмила Анциферова отбелязва, че още в училище се е интересувала от връзката между мисленето и мозъка (К Юбилею ..., 1994, с. 153).

Вече, като утвърден учен, тя провежда историко-психологично изследване на онези водещи, в световен мащаб, теории, които разглеждат проблема за съотношението между психиката и мозъка. Сред англоезичните теории, специално внимание отделя на изследванията на такива учени, като съпрузите Ернест и Жозефин Хилгард (Ernest and Josephine Hilgard), Чарлз Шерингтон (Charles Sherrington), Робърт Удоурд (Robert Woodworth) и др.

Анциферова отбелязва приноса на Ернест Хилгард в изучаването на условните рефлексии и перспективността на възгледите му за неизбежността на връзката между психологията и физиологията. Тя се интересува и от съвместните изследвания на двамата съпрузи на клиническите и социалните аспекти на хипнозата.

Достатъчно критична е историко-психологическата оценка на теорията на Чарлз Шерингтон. Това отношение на Анциферова е предизвикано от мнението на английския учен, че изучаването на съзнанието не може да допринесе много за разкриване на същността на психиката. Въпреки това, тя отчита, че „важните предпоставки за създаването на системна теория за локализацията на психичните процеси са били създадени именно от Шерингтон, с неговите изследвания, посветени на интегративната дейност на мозъка“ (Анцыферова Л. И., 1974, с. 174).

Като особено ценна за психологията, тя счита работата на Удоурд „Подкрепление във възприятието“ (1947), в която той доказва, че възникването на точния образ на предмета служи като подкрепление на системата от прецептивни действия, които образуват процеса на формирането на възприятието. „Това, по думите на руската изследователка, е знаменателен извод, в хода на пренасянето на принципите на рефлекторната теория от приспособителния принцип на поведението върху психичната дейност“ (Анцыферова Л. И., 1974, с. 337).

4. Историко-психологично изследване на генетичния принцип в англоезичната психология

Методологическите проблеми на психологията на развитието винаги са били важна страна от изследователската дейност на Анциферова. Първоначално, в центъра на историко-психологическите ѝ изследвания, посветени на психичното развитие, се оказват френската и швейцарската школи по генетична психология, представени от Анри Валон (Henri Wallon) и Жан Пиаже (Jean Piaget). Много скоро, обаче, тя отдава заслуженото и на историята на генетичния принцип, разработен в рамките на англоезичната психология.

В монографията си „Материалистически идеи в чуждестранната психология“ (1974), осъществява историко-психологически анализ на теорията за онтогенетичното развитие на психиката в трудовете на Арнолд Гезел (Arnold Gesell).

Анциферова определя идеите на Гезел, като отнасящи се към нативистките теории, основаващи се на положението, че цялото психично развитие е предварително детерминирано генетически и е в зависимост от съзряването на морфологичните структури на организма. По тази причина, Гезел отдава изключително значение на съзряването и свежда до минимум ролята на средата в психичното развитие на детето. От там, той не различава умственото от физическото развитие, защото, според него, става дума за процес на морфологична организация (Анциферова Л. И., 1974, с. 248–249). Разбира се, теорията на Гезел е критикувана от руската психоложка и нейните изходни принципи са определени, като едностранчиви.

В контекста на изследването на теориите за развитието, Анциферова отделя особено внимание на теорията за личностното развитие на Ерик Ериксон (Eric Erikson), която тя определя, като епигенетична. Противоположно на концепцията на Гезел, Ериксон изтъква решаващата роля на социалните фактори в психичното развитие на детската личност. Анциферова анализира предложената от Ериксон периодизация на онтогенетичното развитие на детската психика, основаващо се на идеите на психоанализа. Общата оценка на тази периодизация е също критична, защото има предвид психосексуалното развитие на детето, но развитието на личността, извън пределите на половото съзряване, според Анциферова, е представено от американския психолог твърде едностранчиво (Анциферова Л. И., 1974, с. 250–251).

Тя счита за много по-плодотворна неговата концепция за развитието на зрялата личност. Подробно анализира теорията му за „идентитета на личността“, чрез която той успява да преодолее недостатъците на психоанализа, като цяло. Анциферова подчертава, че с разглеждането на личностното развитие на индивида, „като прекъсната последователност на стадии, качествено различаващи се един от друг, ериксон се опитва да разкрие

сложната и променяща се диалектика на движещите сили, на вътрешните и външните причини и условия за формирането на личността“ (Анциферова Л. И., 1978, с. 226). По такъв начин, в позицията за психосоциалната идентичност на личността, руската историчка на психологията вижда перспективен методологически подход, който позволява на Ериксон да представи активните страни на личността в развитие.

5. Историко-психологическото изследване на теориите за личността

В книгата „Развитие и съвременно състояние на чуждестранната психология“, Анциферова е автор на втората част на монографията, под заглавие „Основни теоретични насоки в чуждестранната психология от периода на развитието ѝ като самостоятелна наука“. Хронологически, тя се отнася до втората половина на XIX век и по-специално – създаването на експерименталната лаборатория на Вилхелм Вундт (Wilhelm Wundt), през 1879 г. – до 60-те години на XX век. Изследването обхваща цялостното развитие на европейската и американската психология. Освен направленията, които Анциферова изучава в самостоятелната си монография от 1974 г., тук намира място и историко-психологическият анализ на психоанализа, персонологията и хуманистичната психология, представени чрез историко-психологическия анализ на теориите на Ерик Ериксон (Erik Erikson), Гордън Олпорт (Gordon Allport), Абрахам Маслоу (Abraham Maslow) и Карл Роджърс (Carle Rodgers).

Като разглежда по отделно всяка една теория за личността, Анциферова условно ги разделя на два основни вида: теории за устойчивите и теории за динамичните качества на личността. Втората група теории, според нея, разкриват много по-сполучливо активния характер на човешката личност, нейната отвореност към света и обществото, взаимодействието ѝ с другите хора. Към тази група теории, тя отнася най-вече тези на американските хуманистични психолози. В специална статия, например, определя теорията на Гордън Олпорт, като „открита система“, подчертавайки, че той се стреми да предложи качествен анализ на личността (Анциферова Л. И., 1970).

По същия начин, тя предлага задълбочен анализ на теориите на Маслоу и Роджърс, зачитащи правото на човека на саморазвитие, самоактуализация и личностна свобода.

С цялото си историко-психологическо творчество Людмила Анциферова съумява да представи разнопосочното и многопластово развитие на психологическите знания в епохата на съвременната психология. В естествен ход на изложението, без да налага определения и изводи, тя дава възможност на читателя сам да заключи, че развойната линия на психологиче-

ската наука е насочена към все по-пълно и все по-задълбочено изследване на човешката личност, от позицията на субективните ѝ прояви.

Научното дело на Людмила Анциферова очаква своите съвременни продължители в полето на изучаване не само на англоезичната историко-психологическа мисъл, но и на цялостната история на чуждестранната психология.

Литература

- Анциферова Л. И. О закономерностях элементарной познавательной деятельности, Москва: Издательство Академии наук СССР, 1961.
- Анциферова Л. И. Психология личности как „открытой системы“ (О концепции Гордона В. Олпорта), Вопросы психологии, 1970, с. 168 – 177.
- Анциферова Л. И., М. Г. Ярошевский. Развитие и современное состояние зарубежной психологии, Москва: Педагогика, 1974.
- Анциферова Л. И. Материалистические идеи в зарубежной психологии, Москва: Издательство „Наука“, 1974.
- Анциферова Л. И. Некоторые вопросы исследования личности в современной психологии капиталистических стран, Теоретические проблемы психологии личности, под ред. Е. В. Шороховой, Москва: Издательство „Наука“, 1974. с. 278–318.
- Анциферова Л. И. Эпигенетическая концепция развития личности Эрика Г. Эриксона, Принцип развития в психологии, под ред. Л. А. Анциферовой, Москва: Издательство „Наука“, 1978, с. 212–242.
- Анциферова Л. И. Личность с позиции динамического подхода, Личность и ее жизненный путь, под ред. Б. Ф. Ломова и К. А. Абульхановой – Славской, Москва: Наука, 1990. с. 7–17.
- Анциферова Л. И. История психологии и психологическая история личности, Исторический путь психологии: прошлое, настоящее, будущее, под ред. В. А. Кольцовой и Ю. Н. Олейника, Москва: Институт психологии РАН, 1992, с. 9–12.
- Анциферова Л. И. Психологическое содержание феномена „субъект“ и грани субъектно-деятельностного подхода, Индивидуальный и групповой субъекты в изменяющемся обществе, под ред. М. И. Воловиковой, Москва: Институт психологии РАН, 1999, с. 17–19.
- Бихевиоризм в России (Р. Смит, Е. В. Клочко, А. Н. Ждан, С. А. Богданчиков, И. Н. Карицкий), Вестник Новосибирского государственного университета, Серия Психология, 2013. Том 7, Выпуск 2, с. 114–126.
- Богданчиков С. А. К вопросу о персональном составе школы С. Л. Рубинштейна, Методология и история психологии, 2008, Том 3, Выпуск 4, с. 159–179.
- Брушлински А. В. Психология на субекта, Велико Търново: ПИК, 2013.

- Василев Д. Психологија. Част I. Исторически и методологически увод в психологијата, Велико Търново: Великотърновски университет, 1986.
- Воловикова М. И. Людмила Ивановна Анцыферова как организатор лаборатории психологии личности, Психологический журнал, 2014, т. 35, №6, с. 18–24.
- Журавлев А. Л., Харламенкова Н. Е. Мудрость личности (К 90-летию со дня рождения Л. И. Анцыферовой), Психологический журнал, 2014, т. 35, №5, с. 99–101.
- К 60 летию Л. И. Анцыферовой. Вопросы психологии, 1984, №6, с. 168–169.
- К юбилею Л. И. Анцыферовой. Вопросы психологии, 1994, №6, с. 153–157.
- Кольцова В. А. История психологии. Проблемы методологии, Москва: Издательство „Институт психологии РАН“, 2008.
- Ларионова (Анцыферова) Г. И. Воспоминания о сестре, Психологический журнал, 2014, т. 35, №6, с. 52–55.
- Нартова-Бочавер, С. К. Памяти Л. И. Анцыферовой, Журнал «Клиническая и специальная психология», 2013, №3, www.psyjournals.ru/psyclin
- Няголова М. Хуманистичната психологија, Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 2006.
- Основные направления психологии мышления в капиталистических странах, под ред. Е. В. Шороховой, Москва: Издательство „Наука“, 1966.
- Психологија: биографически библиографически словарь, под ред. Н. Шихи, Э. Чэпмен, У. Конрой, Санкт-Петербург: Евразия, 1999.
- Рубинштейн С. Л. Принципы и пути развития психологии, Москва: Академия наук СССР, 1959.
- Саугстад П. История психологии: от истоков до наших дней, Самара: Издательский дом „БахраХ – М“, 2008.
- Харламенкова Н. Е. Жизнь ученого – поиск и открытие неявного знания в явном (К юбилею Л. И. Анцыферовой), Психологический журнал, 2014, т. 35, №6, с. 5–17.
- Hergenhahn В. R. An Introduction to the History of Psychology, Belmont, California: Wadsworth publishing company, 1986.
- Lénárd, F. A lélektan útjai, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1989.
- Murphy G. There is More Beyond: Selected papers of Gardner Murphy, New York: Jefferson, 1989.
- Pléh, Cs. A lélektan története, Budapest: Osiris Kiadó, 2010.

Mariyana Nyagolova

LYUDMILA IVANOVNA ANTSIFEROVA – THE RUSSIAN HISTORIAN OF PSYCHOLOGY IN ENGLISH-SPEAKING COUNTRIES

Summary

This paper focuses on the scientific work of the famous Russian historian of psychology – Professor Lyudmila I. Antsiferova.

Lyudmila Antsiferova graduated from the Moscow State University with a degree in Philosophy, right after the end of the World War II. She went on to receive a doctor's degree in Rubinstein Psychology under the supervision of Sergei.

Her choice of supervisor decided her fate in the field of science. She was one of Rubinstein's associates in the department of Psychology at the Institute of Philosophy of the Academy of sciences of the USSR. She took part in an experimental study dealing with the process of thinking. Antsiferova specialized in studying the history of psychology in foreign countries and spoke French, English, German and Spanish.

In the last decades of her life, she was an associate at the Institute of Psychology of the Russian Academy and later on became Head of the Personality Psychology Laboratory. Throughout her career, she trained many doctoral students in Personality Psychology and History of Psychology.

Her studies in the foreign history of psychology began in 1955 when the journal *Questions in psychology* published one of her articles titled „Henri Wallon – progressive French psychologist“.

In the next two decades, she published a number of case studies in the history of foreign psychology, dedicated to every famous school of psychology and trend from Europe, the USA and South America dating from the late 19th century to the first half of the 20th.

She compiled and published these studies in three monographs: *On Regularities in the cognitive activity* (Moscow, 1961), *Materialistic Ideas in Foreign Psychology* (Moscow, 1974), and *Development and current state of Foreign Psychology* (Moscow, 1974, co-author with Mikhail Yaroshevski) which was translated and published in Bulgaria and Serbia in the late 70's.

The focus of this paper is mostly on Antsiferova's contribution to the study of the history of English, American and other English-speaking countries' psychologies. She began conducting these studies in the early sixties of the 20th century.

In her first monograph, published in 1961, Antsiferova makes an in-depth historical and psychological analysis of the existing works on zoological Psychology from the 20th century. The subjects studied and compared are the achievements of the English-speaking countries' psychologies. Much attention is given to the meaning of the experimental studies of the famous American psychologists Harry Harlow, Edward Thorndike and Robert Yerkes, which were focused on the animals' ability to generate, and also to the theoretical study on comparative psychology „Mind and Evolution“ conducted by the English scientist Leonard Hobhouse.

In her monograph *Materialistic ideas in foreign psychology* (1974), Antsiferova examines the origins and development of Behaviorism and Neo-behaviorism in detail as well as the theories concerning the ontogenetic evolution of the mind in the works of Arnold Gesell. She pays special attention to the theories about the correlation between the psyche and the brain developed by scientists such as Josephine Hilgard, Charles Sherrington, Robert Woodworth and others.

In *Development and current state of foreign psychology*, Antsiferova is the author of the second part of the monograph entitled „Basic theoretical trends in the international psychology from the start of its development as a separate science“. The monograph covers the time period from the second half of the 19th century to the sixties of the 20th century and more specifically – the establishment of Wilhelm Wundt’s experimental laboratory in 1879. The study covers the all-around development of both the European and the American psychology.

In addition to the trends which Antsiferova studied in a separate monograph written in 1974, other subjects found here are the psycho-historical analysis of psychoanalysis, Psychology of Personality and Humanistic Psychology, presented by means of the psycho-historical analysis of Erik Erikson, Gordon Allport, Abraham Maslow and Carle Rodgers’ theories.

Antsiferova left behind a colossal scientific legacy, which is still awaiting its future contributors.

